הלכה ומנהג

בענין שומן של איסור בתערובת,
וביאור שיטת אדמוי"ר הזקן מקושיות אחרונים

הרב מיכאל שלמה אבישיד
מאנ"ש בית שמש

(ביו"ד סימן צח סעיף ח) כתב הרמ"א וז"ל: "כל האיסורין הנוהגין בזמן הזה כולם מתבטלים בששים וכו' ... ובלבד שהאיסור אינו נותן טעם בקדירה. אבל אם נותן טעם באותה קדירה והוא אסור מצד עצמו אפילו באלף לא בטיל כל זמן שמרגישים טעמו ולכן מלח ותבלין מדברים דעבידי לטעמא אם אסורים מחמת עצמם אינם בטילים בששים" עכ"ל.

ומקורו מדבר' האיסור והיתר (כלל כד.) והגר"א ציין למסכת חולין (ו.) וביצה (לח. לט.) [להעיר דלא איירי שם מדין תערובת מ"מ איכא למילף משם כמו שביאר החת"ס על דברי רש"י בחולין שם ובפני יהושע (ביצה לט.).]

והקשה הט"ז (ס"ק יא) מדין שומן של איסור שנפל לתבשיל אמאי מתבטל בששים, הלא שומן עבידי לטעמא והוסיף להקשות בזה"ל: "ומאי שנא מביצה שנולדה ביום טוב ולבנו בו מאכל דפסק באו"ח (סימן תקיג סעי' ג) דלא מהני שישים כיון דלטעמא עבידא ואע"פ שמזכיר שם טעמא וחזותא מכל מקום כאן ודאי טעם לחוד אוסר ואע"פ שכתב רמ"א כאן כל זמן שמרגישין הטעם מ"מ האיך נבא לידי הרגשה כיון שאפשר שנותן טעם האיך יטעמהו עכ"ל. והיות ודבריו לא ברורים פירשו הפר"מ ואמרי בינה, דהט"ז הקשה מדין ביצה שלבנו בו מאכל שהדין הוא שאינו בטל היות דלטעמא וחזותא עבידי והא דבעינן נמי חזותא זהו דין מיוחד לדבר שיש לו מתירים משא"כ שומן של איסור, ותירוץ הט"ז לפירושם כך הוא, דמלח ותבלין מן הסתם מורגשים ביותר משישים ולכן

הודפס מאוצר החכמה

אינם מתבטלים וה"ה ביצה שנולדה ביום טוב מן הסתם מורגש טעם הביצה ביותר משישים היות ויש שם חזותא, משא"כ שומן של איסור שנפל לתבשיל מן הסתם אינו מורגש ביותר משישים, ולכן בטל בשישים אבל אם טעם התבשיל והרגיש טעם השומן אז ודאי דאין להמשיך לאכול תבשיל זה, ומסיים הט"ז בדברי האיסור והיתר דרק מלח ותבלין אינן בטילים בשישים בגלל חריפותם משא"כ שאר דברים שאינם חריפים במיוחד כשומן בטלים בשישים אפילו שממתיקים התבשיל, אינו נחשב טעם זה לטעם האוסר.

והפר"מ במשבצת זהב (יא) פסק כדברי הט"ז, דשומן בטל בשישים וחידושי הגירשוני על אתר חלק על הט"ז דשומן אינו בטל.

בשו"ע אדמו"ר הזקן או"ח (סי' תקיג סעיף ז') בדין ביצה שנולדה ביום טוב הנ"ל, ביאר דאין הפירוש שבא הביצה לתקן ולהטעים התבשיל אלא שהביצה היא חלק מהחומרים המתקנים את התבשיל, שאם היה כן מדוע הביצה אינה בטילה מפני הדין דדבר שיש לו מתירין, ולא מטעם מתבל.

ובקונטרס אחרון (אות ד) כתב בזה"ל: "ואפילו שמן הוא בכלל זה אם מתבל בו קדירתו כמו שכתב הרמב"ם בפירוש המשנה פ"ג דערלה והסכים עמו לפסק הלכה הפר"ח (ס' צח ס' כד), ואף הט"ז שם דמיקל אם נפל שומן לתוך התבשיל לבטלו בשישים והסכים עמו המנחת יעקב (כלל פה ס"ק סא), היינו אם נפל מאליו, אבל אם נתנו כדי לבשם התבשיל פשיטא דאינו בטל כמו שכתב הרמב"ם ופר"ח דאם לא כן איך מתורצת קושית הט"ז מביצה ע"ש" עכ"ל.

היוצא מדבריו דגם שומן שנתנו לבשם אינו בטל ובזה גם הט"ז מודה ורק אם נפל השומן שפיר בטל בשישים.

והקשה בספר ישועות חיים (סוף סימן צג) על דברי אדמו"ר הזקן, איך תלה דין זה בכוונת האדם אם לתבל או לא, הרי דין זה תלוי במציאות, האם מורגש האיסור או לא?

וכן הקשה הדרכי תשובה (וכתב החכמת אדם כלל נג דאפילו נתנו להטעים בטל השומן בשישים). ובעזרת ה' נישב דבריו הקדושים ובפרט שכתב שפשיטא שכך סובר הט"ז.

ובהקדם צ"ע א) מה כוונתו במילים "שאם לאו (שכך סובר הט"ז דבשם בכוונה אינו בטל) איך מתורצת קושית הט"ז" ב) אך לפרש ביאורו בדברי הט"ז, נכון שבתחילת דבריו כתב הט"ז מקרה שנפל השומן לתבשיל, אבל מביאורו בהמשך וכן כשמעתיק בסוף דבריו דברי האיסור והיתר משמע שתמיד השומן בטל בשישים, כמו שאכן הבין הגהות הגרשוני הנ"ל ועוד כמה אחרונים הנ"ל. ג) הלא תירוץ הט"ז מובן בלי לחלק בן נפל השומן או שם לבשם תבשילו דהרי כתב הט"ז דהתירוץ הוא דהיות ויש חזותא מסתמא נותן טעם?

ד) וגם צ"ל את קושית הט"ז מדין ביצה, איך השוה דין הביצה לדין השומן הלא איכא למימר להיפך דזה שאין הביצה בטילה הוא מטעם דבר שיש לו מתירין דהיות והביצה לטעמא וחזותא עבידי לכן תערובת זו נחשבת למין במינו שהוא תנאי הכרחי לדין דבר שיש לו מתירין, כמו שכתב בתוס' בביצה (לט) והמרדכי (ריש ביצה) וכן כתב הט"ז ביו"ד (סי' קב סעי' ז) ולפי זה בלא הדין דדבר שיש לו מתירין אע"פ שביצה לטעמא וחזותא עבידי הוה שפיר בטלה בשישים, ואם כן הוא הדין שומן של איסור בטל בשישים אע"פ דלטעמא עבידי היות ושומן אינו איסור שיש לו מתירין?

ולה"ז ילהק"ת, שדברי אדמו"ר הזקן אינו בעצם חידוש משלו, אלא הוא דין פשוט בראשונים ופוסקים כמו שרמז בעצמו שדין זה פשיטא כנ"ל.

וכך כותב הרמב"ם בפירושו למשנה ערלה (פ"ג ס"ק י) והזהר שלא יעלה לדעתך שאין נקראין תבלין אלא המרקחות והדברים שריחן טוב כמו הזנגביל והפלפל, אינו כן אלא כל דבר שמתבלין בו התבשיל כגון השומן והבצלים ודומיהן, והשמן והחומץ והיין כולם נקראים תבלין כשאדם מתכוין לתבל בהם או זולתם קדרתו ותבשילו עכ"ל. הרי הדגיש הרמב"ם בפירוש דהשמן נחשב לתבלין דוקא כשאדם מתכוין לתבל בהם תבשילו, ולכן ציין אדמו"ר הזקן לעיין בדבריו, ואכן הרגיש בזה הישועות חיים וכתב שהרמב"ם איירי במקרה שמרגישים טעם התבלין, אבל צ"ע בדבריו דאם כן למה כתב הרמב"ם "כשאדם מתכוין וכו'" הוה ליה למימר "כשיש כדי לתבל", וכן מוכרח בדברי הפר"ח (בסימן צח ס' כד) שהבין דברי הרמב"ם דברי אדמו"ר הזקן, דאחר שכתב דברי הרמב"ם, הביא את דברי התוס' (בשבת קמא) החולק על הרמב"ם

לכאורה דאין נקראים תבלין אלא ירקות כעין כמין וכו׳ אבל שומין ובצלים אינם בכלל תבלין וכתב בסוף דבריו בזה״ל ודאי דלא פליגי התוס׳ והרמב״ם, דגם לדעת הרמב״ם אינו בכלל סתם תבלין שומין ובצלים, אבל אם כיון לתבל בהם קדרתו הוו בכלל מתבל ודו״ק עכ״ל, הרי שהפר״ח חילק בין תבלינים כמו פלפל כמון לבין תבלינים כמו בצל וכו׳ דהם נחשבים כתבלינים רק אם כיון האדם לתבל ולפ״ז קשה לשיטת הישועות חיים, מאי נפקא מינא בין סתם תבלינים לתבלינים אלו הרי לדעתו אין הדבר תלוי אלא אם מורגש התבלין, ולכן מוכרח כדברי אדמוה״ז שתבלינים כמו שומן בצל שאינם מורגשים כמו תבלינים החריפים ולכן ביותר מששים הדבר תלוי אך ורק בכוונת האדם כמו שנבאר הטעם לקמן.

וכן מצאתי בדברי הזבחי צדק שהבין דברי הרמב״ם והפר״ח כדברי אדמו״ר הזקן בדיוק, והוסיף לבאר דגם האיסור והיתר שכתב דאין הבדל אם נפל התבלין או ששם האדם לתבל תבשילו שהם היסוד לדברי הישועות חיים נגד שו״ע הרב, דהני מילי בתבלינים חריפים ביותר משא״כ סתם תבלינים כבצל ושומן אינם בטילים בשישים אך ורק אם האדם שם אותם לתבל בהם תבשילו, וכן כתבו החמודי דניאל (סימן סט אות יג) והבגדי שש הספרדי דהדבר תלוי בכוונת האדם.

וכן נראה לכאורה להוכיח מדברי הרמ״א (יו״ד סי׳ קיד ס׳ ו) בדין קנית שכר ומשקה של דבש מגויים, שאסור לקנות מהם אם הגוים מערבים בהם שמרים של יין וז״ל ״ואם דרכן ליתן שמרים אסור לקנות מהם אם אין במשקה שישים מן השמרים, והוא דלא עבידיה לטעמיה, דלטעמיה אפילו באלף לא בטיל״ עכ״ל, הרי יוצא מדבריו דשכר דבש אשר מעורב בו שמרים ויש בגדר שישים נגד השמרים, פעם השכר אסור ופעם יהי׳ מותר כי הדבר תלוי אם אותם שמרים עבידי לטעמיה או לא, דלא כדברי הישועות חיים שלדעתו אינו תלוי אם עבידי לטעמיה אלא תלוי אם הם מורגשים מעל שישים או לא. וכן נראה להוכיח שאכן הכוונה בדברי הרמ״א כמו שפירשנו על פי דברי הגיליון מהרש״א שם דכתב בזה״ל ״כמלח ותבלין לעיל ס׳ צח ס״ח בהגה וע״ש ש״ך (כח) ובודאי כן הוא דאטו בשר לא עביד לטעמא למים שמבשלים בו ומ״מ בטל בשישים דהיינו שהבשר אינו עבידא לטעמא לבד אלא בעיקר עומדת לאכילה״, ויוצא

מדבריו שאין הדבר תלוי במציאות אם מורגש הבשר או לא דהרי היא מורגש מעל שישים וק"ל. (ואין לפרש בדברי הרמ"א שחומרת שמרי יין הוא מדין מעמיד, דזה אינו כמ"ש הפתחי תשובה דשמרי יין אינו מעמיד, והדרכי תשובה הקשה שלדעת הט"ז באו"ח (סי' תמב) יוצא דגם שמרי היין נחשב למעמיד, אלא שכבר תירצו אחרונים דאיירי כאן הרמ"א שבשכר ישנו גם שמרים של היתר והוה זה וזה גורם אשר אין בזה דין מעמיד כידוע וק"ל כמו שמבואר בשו"ע יו"ד סוף סימן פ"ז עיי"ש).

וע"פ כל הנ"ל מובן אשר דין שומן ושאר תבלינים שאינם חריפים, אי ביטולם תלויה בכוונת האדם והוא דין פשוט בפוסקים אשר על כן כתב השועה"ר כי דין זה פשיטא ונידחו דברי הישועות חיים. אבל עדיין שאלתו עומדת כי אכן הוכרחנו שדין זה פשוט בפוסקים אבל עדין לא התבאר בדברינו מדוע אכן הדבר תלוי בכוונת האדם ולא במציאות שזה בעצם קושיתו של הישועות חיים.

ויש להקדים האם תבלין שעבידי לטעמיה אינם בטלים בשישים הוא מדין תורה כי הרי טעם בעיקר דאורייתא כרוב הפוסקים והרי כאן יש טעם, או שהתורה אסרה איסור עד שישים ומעל שישים אוסרים רק מדרבנן, ובזה נחלקו הפוסקים, האיסור והיתר סובר שהאיסור דרבנן אפילו שמורגש הטעם ביותר משישים, מ"מ טעם זה קלוש ואינו נחשב לטעם האיסור מדאורייתא וכן כתב לדינא הש"ך שם (כט) וכן פסק הפר"מ על אתר אבל הפר"ח והפלתי חולקים וסוברים שהאיסור דאורייתא ורבי עקיבא איגר ציין לדברי הר"ן שסובר דהוא איסור דאורייתא וכן ציין לדברי האבן עוזר או"ח סי' תמז אשר סובר דהאיסור דרבנן, ועפ"ז אפשר לומר דכל הני פוסקים ואדמו"ר הזקן בכללם הסוברים שהדין תלוי בכונת האדם הוא בגלל שלדעתם י"ל שהאיסור דרבנן, ורבנן גזרו לאסור טעם קלוש רק אם כיון האדם לתבל תבשילו (בשוגג כמובן) אבל אם נפל האיסור מאילו לא גזרו מ"מ הגזרה היא רק על טעם קלוש כי אם אין אפילו טעם קלוש אין איסור דרבנן אפילו שהאדם כיון לתבל תבשילו וזה בעצם דברי הש"ך (כח) דקורט של מלח מתבטל בקדירה גדולה ולכן בדין דלבנו מאכל ביצה כתב אדמו"ר הזקן בסוף דבריו שם דזה שבעינן דין דבר שיש לו מתירין הוא מכיון שביצה אינו נותן טעם כלל אפילו קלוש מעל שישים

וכן רוב האיסורין אבל שומן של איסור וכו׳ נותן טעם קלוש מעל שישים כעין מתיקות ועל טעם קלוש זה גזרו חכמים אם כיון האדם כנ״ל, והסבר זה (דהם אמרו והם אמרו) הוא ע״ד מה שכתב הפר״מ במשבצות זהב (יא) על מה שהקשו על הט״ז שכתב דשומן של היתר בטל בחלב בשישים, הלא אם לטעמא עבידיה למה בטל, ותירץ הפר״מ דהיות שאיסור מעל שישים דרבנן י״ל שבהיתר לא גזרו ע״ש. ולכן י״ל שהוא הדין בשומן של איסור דרבנן גזרו רק אם האדם כיון לתבל בשומן תבשילו, וי״ל הסבר בזה, דהיות ומדובר בטעם קלוש המותר מדאורייתא אז אם האדם התכוין להנות מהטעם הקלוש הזה הרי זה שמחשיב טעם זה לטעם חשוב ולכן גזרו חכמים שאין טעם זה בטל.

אבל עדיין אין הדבר פשוט כל כך כי מנין לומר ש״אדמו״ר הזקן״ והפוסקים הנ״ל סוברים שכל האיסור דרבנן, ועוד והוא העיקר אין פירושנו עולה יפה היות והפר״ח שהוא יסוד דברי השועה״ר סובר שהאיסור בתבלין מעל שישים מדאורייתא אשר על כן דחה דברי האיסור והיתר והש״ך (כט)?

ואחרי עיון אין זה סותר לדברינו כלל, כי הרי כתב הרפ״ח והזבחי צדק דאינו דומה מלח ופלפל, לתבלין כמו בצל ושומן וכו׳, כי רק שומן ותבלינים שאינם חריפים במיוחד תלוים בכוונת האדם משא״כ מלח ותבלין, ועפ״ז י״ל שלכל הדיעות שומן ושאר תבלינין שאינם חריפים במיוחד אינם אוסרים מעל שישים רק מדרבנן, ואחרי חיפוש מצאתי בספר כנפי יונה (הובא בדרכי תשובה) דמלח ותבלין קרוב דהוה איסור דאורייתא אבל דבר אחר שנותן טעם בקדירה מעל שישים אינו אלא דרבנן וכן מצאתי בפירוש בדברי הפלתי כאן (אות כב), אלא שיש לעיין בדברי הש״ך והאיסור והיתר שסוברים דגם מלח ותבלין דרבנן, מדוע גזרו חכמים גם כשלא כיון האדם? וי״ל בפשטות דהיות ומלח ותבלין עומדים אך ורק לתת טעם היות וטעמם חזק ביותר עד אשר אינם ראויים לאכילה לבדם ולכן אינם צריכים כלל כוונת האדם וק״ל, וע״פ דברינו ניתן לבאר דברי הרמב״ם בפירוש המשנה שם דזה שתבלינים אינם בטילים בשישים הוא משום פירסום הפעולה (לשונו שם) והוכיח מזה החוות דעת כאן, שהרמב״ם סובר דהאיסור רק מדרבנן, וע״פ כל הנ״ל יש לפרש, שתבלינין חריפים כמו פלפלים ומלח אפילו שנפלו לתבשיל אינם בטילים בששים היות שכל מציאותם לתבל תבשיל, אין לך פירסום פעולתם יותר מעצמם, משא״כ

שאר תבלינים כמו שומן וכו' רק כוונת האדם היא פירסום פעולתם כי מצד עצמם ביותר משישים טעמם קלוש ומותר לכל הדעות מדאורייתא כנ"ל.

וע"פ הנ"ל מובן דברי שועה"ר שכתב שגם הט"ז מודה בדין זה כי הרי דין זה פשוט בפוסקים ואפילו האיסור והיתר שהוא יסוד פסקו של הט"ז מודים בזה כמו שכתב בפירוש הזבחי צדק ולכן מובן היטב מדוע שאל הט"ז דוקא על שומן שנפל לתבשיל.

ועתה ניתן גם לבאר דברי הט"ז, ומ"מ נוסיף בזה שתי הקדמות קצרות:

א) מכל הנ"ל יוצא דיש "ג" סוגי איסורים 1) מלח תבלין קינמון וכו' שאוסרים מעל שישים גם כשלא כיון האדם לתבל בהם תבשילו 2) שומן בצל וכו' אשר ממתיקים מעל שישים בטעם קלוש בלבד שאסרו חכמים אם כיון האדם. 3) רוב המאכלים שאינם מורגשים כלל מעל שישים (כדברי שועה"ר בנוגע לביצה) אשר גם אם כיון האדם בטילים בשישים.

אוצר החכמה 13297

ב) דין דבר שיש לו מתירין כביצה שנולדה ביום טוב אינו בטל דוקא כשהתערובת מין במינו, משא"כ ביצה שנולדה ביום טוב שנתערב בתבשיל (מין באינו מינו) בטל בשישים ובזה החידוש באו"ח (סימן תקיג סעיף ג) דאם לבנו מאכל (בביצה) היות ולטעמא וחזותא עבידי נחשבת התערובת למין במינו (כדברי התוס' ביצה לט.) ולכן אין הביצה בטילה. והמ"א כותב שלדין זה בעינן תרתי טעמא וחזותא, והט"ז והש"ך (ביו"ד סי' קב) דייקו בדברי הרמ"א שם דזה או זה קתני, ולעיל פירשנו על פי דברי שועה"ר בקונטרס אחרון דאין הפירוש בטעמא כאן כפשוטו שנותן טעם, אלא שהביצה מתקן התבשיל בצירוף כל החומרים כנ"ל.

אוצר החכמה 13297

ועל פי הקדמות אלו ניתן לבאר דברי הט"ז וזה פירוש שהיתה סלקא דעתך דרק מלח ותבלין הם מילתא דעבידא לטעמא כי רק אלו הזכיר הרמ"א וכן בש"ס נמצא רק מלח ותבלין כדבר דעבידא לטעמא, ועל כן מנין לומר שגם שומן נחשב לעבידא לטעמא, וההוכחה הוא מדין ביצה הנ"ל, אשר בפירוש כתבו הפוסקים (והוא מהגמרא ביצה הנ"ל) דטעמא וחזותא עבידי, ולכן כל שכן לשומן שגם נחשב דעבידי לטעמא, היות ומורגש טעם קלוש מעל שישים

משא"כ ביצה, ולכן הגם דישנה דעה דבעינן גם חזותא, הני מילי בביצה, כי הדין שם הוא מטעם דבר שיש לו מתירין בלבד, כי אין טעם הביצה מורגש כלל מעל שישים, שאם היה מורגש לא הוה בעינן חומרת דבר שיש לו מתירין, משא"כ שומן היות וישנו טעם קלוש מעל שישים לכן אוסר התבשיל מטעם זה עצמו (ולא מדין דבר שיש לו מתירין אשר אין בשומן כלל), ולכן גם השומן לא בעי חזותא לאסור, כי טעם קלוש שלו מספיק לאסור וק"ל.

ובשאלת הט"ז אמאי שומן של איסור שנפל לתבשיל אינו בטל, מתרץ דמסתמא אינו מרגיש טעם ביותר משישים ולכן בטל בשישים, ולכאורה סותר את עצמו מיניה וביה, כי כל שאלתו מבוססת ע"ז שמורגש טעמו מעל שישים, ועל פי דברינו י"ל שבעצם טעם זה קלוש ואינו טעם אמיתי, וזה פירוש דבריו "מסתמא אינו מורגש טעמו מעל שישים" דהיינו טעם ממש, ולכן אינו אוסר כשנפל לתבשיל, אבל אם כיון לתבל תבשילו אינו דובר הט"ז וזה פשוט שע"ז גזרו רבנן.

ולכן מובן כפתור ופרח דברי אדמו"ר הזקן שאם לא נפרש שמודה הט"ז בכיון לתבל שאינו בטל אינו מתורץ קושיית הט"ז מביצה וק"ל. ובזה תירצו כל שאלותיו ועולה מדברינו שכולם מודים לדברי אדמו"ר הזקן, ואין מקום כלל לקושית הישועות חיים במחילת כבוד תורתו, ועל פי זה תמוה מאד מה שהובא בספר כור המבחן בדין שומן שנפל לתבשיל ואלו דבריו על שאלה זו "א) לדעת הט"ז בין כיון בין נפל השומן בטל בשישים. ב) הגהות הגרשוני סובר דאינו בטל בשישים. ג) והרב שניאור מלאדי סובר דאם נפל בטל, ובאם כיון לתבל וכו' אינו בטל והעיקר להלכה כדברי הט"ז" עכ"ל. וע"פ הנ"ל אין בדבריו ממש מרישא לסיפא. אלא שכן דעת כל הפוסקים ומהם הרמב"ם הפר"ח ובגדי שש הספרדי זבחי צדק והט"ז בכללם ולכן פשוט שכן הלכה.